

Віялета Нікіцюк-Пэркоўска
Беласток

Амерыканскі перыяд творчасці Наталлі Арсенневай (1950–1997 гг.)

Наталля Арсеннева, нарадзіўшыся ў 1903 годзе ў Баку, немаўлём аказаўшыся разам з бацькамі ў Вільні, а пасля дзяўчынкаю падчас першай сусветнай вайны – у Расіі і, вярнуўшыся ў тую ж Вільню, не так шмат гадоў пражыла ў дарагім яе сэрцу горадзе, які, аднак, заўсёды лічыла родным. Закончыўшы Віленскую беларускую гімназію, паэтэса выйшла замуж за вайскоўца – Францішка Кушала і выехала з ім у Польшчу. Такім чынам, Н. Арсеннева ў міжваенны час толькі наязджала ў родную Вільню. З мая 1941-га па чэрвень 1944 года паэтэса жыла ў Мінску, з якога была змушана з’ехаць у вечную эміграцыю – спачатку ў Германію, а пасля ў Злучаныя Штаты Амерыкі.

Праз акіян на амерыканскі мацерык Н. Арсеннева плыла ўжо аўтаркай паэтычных зборнікаў “Пад сінім небам” (1927 г.) і “Сягоння” (1944 г.) ды падрыхтаванага да друку зборніка “Жоўтая восень”, які, на жаль, па прычыне вайны так і не пабачыў свету. Нью-Ёрк упершыню адкрыўся вачам Наталлі Арсенневай чэрвеньскім днём 1950 года. Відаць, паэтэса не думала ў гэты час пра творчасць, бо мусіла найперш навучыцца спраўляцца з новым жыццём: стала ўладкавацца і знайсці працу. У лісце да Масея Сяднёва са жніўня 1966 года Наталля Арсеннева пісала: *...ведаеш сам, як цяжка пісаць, калі штодзённасьць забірае ўвесь час і ўсе думкі. Каб напісаць што добрае, трэба запраўды, як гэта рабіў Пушкін, замкнуцца недзе ў глушы, каб нішто ня рупіла й не замінала. (...) І аб паэзіі думаць няма калі. А калі й не працуеш, дык розныя надзённыя справы блытаюцца й забіраюць і час, і думкі, і ўсё*¹.

¹ Н. Арсеннева, *Лісты Масею Сяднёву*, [у:] Н. Арсеннева, *Выбраныя творы*, Мінск 2002, с. 26–27.

Жыццё ў ЗША пачыналася цяжка, але ў характары паэтэсы была трывучасць, якая дала ёй магчымасць вытрымаць самыя цяжкія выпрабаванні лёсу. Наталля Арсеннева найперш уладкавалася ў гараднінную фірму – пакавала агуркі ў слоікі. Потым працавала на фабрыцы цукерак, затым – на трыкатажнай, дзе вязала свэдры. Разнастайная праца, якую выконвала паэтэса, не была лёгкай, але давала магчымасць выжыць. Нарэшце ў канцы 50-х гадоў Наталля Арсеннева была прынята на радыёстанцыю “Свобода”, дзе, у прыватнасці, пісала артыкулы пра беларускае жыццё ў Амерыцы.

Амерыканскі перыяд у творчасці выдатнай беларускай эміграцыйнай паэтэсы Наталлі Арсенневай расцягнуўся на 47 гадоў і аказаўся найбольш працяглым, але якраз другая палова яе жыцця не з’яўляецца самай лепшай у творчым вымярэнні. Два ранейшыя перыяды – польскі і ваенны, нягледзячы на цяжкасці асабістага жыцця, былі больш плённымі і выніковымі, нават вайна і ссылка ў Казахстан не мелі такога ўплыву на творчасць як адпрэчанасць ад роднай зямлі, культурнай атмасферы і беларускага слова. На далёкай чужыне не стала крыніц, з якіх чэрпаліся натхненне і тэмы для вершаў. Страчана айчына, і ўспаміны пра яе мучаць душу: *Я тут, у Рочэстэры, чуюся вельмі самотнай. Беларусай тут амаль няма*², – прызнаецца паэтэса ў лісце да Дануты Бічэль. Амаль усе яе творы апошняга перыяду былі прасякнуты настальгіяй і тугой па Беларусі. І тут, як і раней, у змаганні з штодзённымі цяжкасцямі дапамагаюць паэтэсе вера ў Боскі промысел і любоў да прыроды, на ўлонні якой Н. Арсеннева знаходзіла асалоду свайго жыцця.

У вершах амерыканскага перыяду паэтэсай створаны кранальны вобраз беларускай жанчыны, сілком адарванай ад маці-радзімы, але вернай ёй да апошняга дыхання. *На Н. Арсенневу трэба паглядзець, – адзначае Мікола Мішчанчук, – як на чалавека, што знаходзіцца між берагамі, з параненай душою, але светлымі і незаплямленымі думкамі. Яна высталяла ў барацьбе з суровымі абставінамі, не здрадзіла свайму народу ў скрутны час. Яна, як магла, супрацьстаяла дзвюм крывавым дыктатурам, была незалежнай і смелай у поглядах на жыццё*³.

Асаблівыя смутак і журбу ў Наталлі Арсенневай выклікае яе першы верасень на чужыне. Лірычная гераіня адчувае сябе, што той “лі-

² Д. Бічэль, *Хадзі на мой голас*, Гародня – Wrocław 2008, с. 234.

³ М. Мішчанчук, «*Між берагамі*» (*Лёс і творчасць Наталлі Арсенневай*), (у:) *Культура і адукацыя беларускага замежжа*, Мінск 1993, с. 11.

сток прыжаўцелы”, адарваны назаўсёды ад роднага дрэва і вялікай сям’і гаманлівай лістоты:

Дык як тут не жыць мне табою,
ледзь верасень
жоўтай журбою
на мескія ссыпецца брукі?
Я-ж толькі лісток прыжаўцелы,
табе,
бяз крыві і бязь цела,
вятрамі укінены ў рукі⁴.

У многіх творах амерыканскага перыяду – “Першая восень”, “Тут гэткае завуць зіма”, “У мурах”, “Вясна”, “Мэлёдыя”, “Ізноў восень”, “Сьпякота”, “Каб мой гнеў”, “Вусьціш”, “Асеннія лісты”, “Куды тугу мы дзенем”, “Хоць мы лісты” ды ў шматлікіх іншых – на першы план выходзіць перадача ўражанняў эмігранткі, якой уласцівы бясконцыя параўнанні: “у нас” – на Бацькаўшчыне і “тут” – на адлеглым чужым кантыненте. Паэтэса вяртаецца ў гэтых вершах на радзіму, успамінае маладосць, неаднойчы нагадвае пра цяжкасці амерыканскай штодзёншчыны. Перад яе вачыма ўзнікае вобраз не Амерыкі, а Беларусі з маладых гадоў. Такі тып параўнанняў ніколі раней не выступаў у творчасці Н. Арсенневай у такой канцэнтрацыі, бо *ўсё блізкае паэтэсе, канкрэтнае і знаёмае да драбніц, што дагэтуль і стварала вобраз радзімы з яе жыццёвымі праблемамі*, – як дакладна заўважыў Ян Чыквін, – *трансфармавалася ў, так бы мовіць, чыстую ідэю Беларусі, якая тут жа перарастала ў ідэал, у “дзіўную песню”, што існуе як водгалас вечнай праўды, добра і прыгажосці, як сімвал зямлі абяцанай*⁵. У вершах Беларусь заўсёды паказана як дабро, шчасце, супакаенне, Амерыка ж – без эмацыянальных водгукаў, як штосьці абыхавае, чужое. У вершы “Прадмова да ненапісанае паэмы” паэтэса піша:

А я ўсё мрою даўніной,
брысьці із часам не зьбяруся,
вачыма бачу дні, даўно
сатлелыя над Беларусіяй.

⁴ Н. Арсеннева, *Між берагамі. Выбар паэзіі Наталлі Арсенневай 1920–1970*, New York–Toronto 1979, с. 262. Далей пры спасылцы на гэта выданне старонкі падаюцца ў дужках.

⁵ Я. Чыквін, *Між Вільняй і Рочэстэрам (Творчасць Наталлі Арсенневай)*, (у:) Я. Чыквін, *Далёкія і блізкія, Беларускае пісьменнікі замежжа*, Беласток 1997, с. 40

скіх сцэн і стылістыкі, асабліва ж, калі асэнсоўвае лёс Бацькаўшчыны. У вершы-звароце да “Беларусі” яна ажыўляе матыў пакарання каменем. Паэтэса пытаецца, ці людзі, для якіх вера з’яўляецца найвышэйшай каштоўнасцю і для якіх Беларусь – святая, сімвал веры, могуць кінуць камень у тых, хто “верыць і ня верыць”, хто не здраднік, але і веры вялікай не мае:

Ёсць людзі, што ў Цябе і вераць і ня вераць,
якім Ты “сіняю вачэй яшчэ не расьцьвіла”.
Іх лёс няласкавы, іх шлях імглісты й шэры.
Ці нам каменье ў сэрцы іх шпурляць?

Ды ёсць і іншыя, якіх Ты вылюляла
найшчыршай песняй матчынай, якіх
карміла лустай жытняю бязмала
да ўчора,
і што сяньня кажучь:

“Кінь,

Якія мы твае,

а Ты якая наша?

Цябе няма, Цябе хтось выдумаў на сьмех!” (179)

Рэлігійнымі матывамі прасякнуты такія вершы амерыканскага перыяду Н. Арсенневай, як “Няёмка мне”, “Нарадзіны паэты”, “Альфа й Амэга”, “Самотныя”, “Ціхая, сьвятая...”, “Прощча”, дзе на першы план выходзіць выснова аб непераможнасці жыцця з верай у Бога. Найглыбейшае ўвасабленне знайшла тэма ўваскрэснення Ісуса Хрыста, якая выяўлена ў вершах “Радасьць”, “Каласы”, “І была там вясна”, “Верце!”, “Ускрэсьні!”, “Дай, добры Кон”. Вера ў Свята Уваскрэснення яе любімай Айчыны гучыць у вершы-закліку “Верце”:

Чакайце – ж,

верце,

прыйдзе Ён,

Вялікі Дзень, і ў нашу хату.

Пашле і нам нарэшце сьвята

дзіўны, нязнаны Божы Кон! (237)

У шматлікіх пафасных малітоўных споведзях і вершах-прытчах нітуюцца шчырыя хрысціянскія пачуцці паэтэсы з не менш шчырымі, гарачымі пачуццямі патрыятычнымі. У многіх вершах, прысвечаных палеглым за Беларусь, пачуццё яе гонару за подзвігі змагароў пераплятаецца з матывам вечнай памяці, як духоўнай даніны нашчадкаў. І так у вершы “Над паўстанцкай магілай” паэтэса гаворыць:

Кастрою срэбнаю прысыпаны кусты.
 Кранешся –
 і кураць густым і белым дымам...
 Тут пахаваны, кажуць, нехта з тых,
 што аддалі жыццё,
 каб жыць магла Радзіма.
 (...)
 Ці йшлі яны у бой ізь песняй маладой,
 ці доўга неслі боль, аж палі гэтта ніцма,
 ці на Дзяды мядзяныя, увосені,
 зь бядой
 прыходзіць хто па іх паплакаць,
 памаліцца? (242)

Беларускія эмігранты ў свой час шырока адзначалі вялікія падзеі сваёй нацыянальнай гісторыі. Наталля Арсеннева адгукалася на іх паэтычнымі творамі – найперш на 25 Сакавіка, дзень абвяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі (1918) Затым на падзеі Слуцкага паўстання (1920), якім прысвечана нямала яе вершаў: “Сыны й маці”, “Лістапад”, “Мы йшлі”, “Усіх памятаем мы”, “Над паўстанскай магілаю”, “Вы пайшлі паміраць”, “Ты не адна”, слускай аповесць у вершах “Косы”, “25 Сакавік”, “Дай, добры Кон”. У гэтых вершах перадаецца трагічная самаахвярнасць слупкіх паўстанцаў і неперасяжная каштоўнасць для беларускай гісторыі акта 25 Сакавіка. *Н. Арсеннева сваімі вершамі, – адзначае М. Мішчанчук, – змагалася за права гаварыць народу праўду, быць з народамі і Радзімай і ў радасны (такіх было мала), і ў трагічны, скрутны час. Ідэя нацыянальнага адраджэння ў яе творчасці найцяснейшым чынам звязана з ідэяй набыцця веры, уваскрэшання. Яе паэзія надпалітычная, надідэалагічная, бо поўніцца ідэяй чыстай красы і любові да Беларусі, бо гэта паэзія ацэнкі свайго міжбярэжнага лёсу, незалежнага ад кан’юнктуры*⁶.

Гераічна-патрыятычныя матывы асабліва выразна гучаць у вершы “Ты не адна”:

Ты не адна,
 о, Случчына,
 ні першай
 ты ня была у нас, ні на табе – канцы.
 Нядолго й славу нашую ня прысярушыць
 стынь.

⁶ М. Мішчанчук, «Між берагамі» (Лёс і творчасць Наталлі Арсенневай), с. 17.

Ублытаны яны нат у чужыя вершы –
Монтэ-Касына
і Катэнь...(244)

Наталля Арсеннева згадвае ў вершы слаўныя, але і цяжкія змагарныя дарогі беларускай нацыянальнай гісторыі, пераможныя бітвы пад Воршай, Грунвальдам, Ворсклай, Амсьціславам, пачын Каліноўскага, бітву на Монтэ-Касына, якія вызначылі Беларусі і беларускаму народу свой гістарычны шлях.

Назіраючы жыццё эмігрантаў, якія ў сваёй масе ставаліся прыстасаванцамі, уладкаванцамі ды забывалі і пра сваю Бацькаўшчыну, Наталля Арсеннева папракала іх за гэту няўдзячнасць. Паэтэса сваімі вершамі пра родны край і гістарычныя дзеі ў ім імкнецца нагадаць пра лёс шматпакутнай Айчыны. Яна не можа прабачыць гэтакае непамяцтва ні эмігрантам, ні ўсім іншым. І таму, пераўвасобіўшыся ў беларускую Немезіду, наследуючы, урэшце, пафас “Пагоні” Максіма Багдановіча, кажа:

Была галоднай Ты...
Ці даў хто на пару
Табе кусок? Ці стан
Твой ахінуў рызманыем?
О, Маці,
Маці,
Маці-Беларусь!
Дык бі іх,
бі за ўсё,
за ўчора і за сяння! (238)

І тут жа, у вершы “Каб ня Маці”, паэтэса шчыра просіць у Радзімы ад імя забыўлівых эмігрантаў, ды ўсіх “блудных сыноў” прабачэння:

Мама! Любая! Ты не крыўдуй
на нас, птушак няспынных, крылатых:
із ТВАІМ я імём іду
ў сьвет, СВАЕ гадаваць птушаняты! (288)

Лідзія Савік у кнізе “Пакліканыя” адзначае, што патрыятычныя пачуцці жывілі сэрцы і памяць многіх беларусаў-эмігрантаў, але толькі такому вялікаму паэтычнаму таленту, якім валодала Наталля Арсеннева, было дадзена выказаць іх высокапраўдзівымі, кранальнымі

словамі, абессмяроціць радкамі выдатных вершаў: *Наталля Арсеннева і яе творчасць – своеасаблівая духоўная споведзь перад сабою і перад Радзімай – сталі ідэйнымі натхняльнікамі ўсяго беларускага эмігранцкага жыцця, яго нацыянальна-патрыятычным цэнтрам*⁷.

Падсумоўваючы сваю 50-гадовую творчую дзейнасць, Наталля Арсеннева напісала адзін са сваіх лепшых лірычных вершаў – “Між берагамі”. Ён сведчыў, што з геаграфічна-палітычнымі, кантынентальнымі берагамі паэтэса змірылася, але не магла яшчэ змірыцца з анталогічна-быццёвымі – з берагам свайго жыцця. І нібыта ведае, што яе другі бераг – канец жыцця, ужо блізкі, аднак жа ёй хочацца плысці далей, быць у плыні жыцця – і калі нават ў ім, як цяпер у Амерыцы, а раней на бацькаўшчыне, ці яшчэ ў іншым месцы, *каменне, і віры, і дна глыбінны жвір*:

Няцмяным немаўлём я пяты памачыла
Упершыню ў кіпень ракі майго жыцця.
І вось – другі ўжо бераг шэры неўпрыям
Распе перад вачмі...
Ён – прыйме на спачынак.
А я б – яшчэ плыла,
Няхай між берагамі
Каменне, і віры, і дна глыбінны жвір (3).

Відавочна, гэты сімвалічны верш даў назву кнізе выбраных твораў Наталлі Арсенневай “Між берагамі” (1920–1970), якую ў 1979 годзе выдаў Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Нью-Йорку.

Свой апошні светанак Наталля Арсеннева сустрэла 25 ліпеня 1997 года далёка ад Бацькаўшчыны, у Рочэстэры, на могілках блізу якога і знайшла вечны спачын побач з мужам.

STRESZCZENIE

„Okres amerykański” w twórczości Natalii Arsienniewej przypada na lata 1950–1997, kiedy to poetka jako emigrantka osiedla się w Stanach Zjednoczonych. Okres ten nie okazał się nazbyt owocnym poetycko. Liryczna bohaterka wierszy „okresu amerykańskiego” to kobieta tęskniąca za krajem rodzinnym, zagubiona w nieznanym jej otoczeniu, które stale porównuje z utraconą Ojczyzną. Poetka szuka oparcia w pięknie i harmonii przyrody.

Słowa kluczowe: emigracja, amerykański okres twórczości, bohaterka liryczna, ojczyzna, motywy religijne, patriotyzm, motywy historyczne

⁷ Л. Савік, *Пакліканьня, Літаратура беларускага замежжа*, Мінск 2001, с. 116.

S U M M A R Y

“American period” in the works of Natalya Arsyenyeva comprises the years 1950–1997 when the poetess emigrated and settled in the USA. It was not a very productive period as refers to the poetic writing. Lyric heroine of the period is lost in an unknown world, misses her motherland and compares it continuously to the country she lives in. The poetess looks for support in the beauty and harmony of nature.

Key words: emigration, American period of writing, lyric heroine, motherland, religious motifs, patriotism, historical motifs